УДК 811.111’25

А. В. Тарасова
А. В. Тарасова
A.V. Tarasova

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

ДО ПИТАННЯ ФЕНОМЕНА ПОРІВНЯННЯ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКИХ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
К ВОПРОСУ ФЕНОМЕНА СРАВНЕНИЯ: СЕМАНТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ В ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКИХ КОМПАРАТИВНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ
SIMILES / COMPARISON AS PHENOMENON: SEMANTIC ASPECT IN THE STUDY OF ENGLISH COMPARATIVE PHARSEOLOGISMS

Розглянуто питання, пов’язані з визначенням категорії порівняння з точки зору різноманітності підходів до вивчення зазначеного феномена. Незважаючи на велику кількість досліджень з аналізу категорії порівняння, проблема залишається невирішеною, оскільки на кожному етапі наукового пізнання з’являються нові аспекти її розгляду. У дослідженнях природи самого явища компаративності, як і його лінгвістичного статусу, є надзвичайно багато суперечностей, різнотлумачень, діаметрально протилежних поглядів мовознавців, що зумовлено об’єктивною складністю цього мовного явища. Ускладненість фразеологічної семантики зумовлює внутрішня форма, яка відіграє своєрідну та специфічну роль у фразеологічній номінації ФО. Порівняння відіграють провідну роль у створенні образної системи твору і тим самим дають змогу передати читачам те особливе бачення світу, яке притаманне тексту, автору чи його персонажу. ФЗ має багатокомпонентну структуру, яка включає денотативний, сигніфікативний та конотативний компоненти. Процес пізнання має не тільки інтелектуальний (раціональний), а й емоційний характер. Діалектична єдність раціонального та емоціонального в мисленні і мові безпосередньо відображається в сигніфікативно-денотативному компоненті, що містить предметно-логічну інформацію, і в конотативному компоненті, який є суб’єктивним елементом значення. Якщо у лексичному значенні головну роль відіграють сигніфікативний і денотативний елементи, то у фразеологічному значенні конотативний елемент виконує набагато важливішу функцію, хоча й не можна однозначно стверджувати, що конотація – домінантний елемент фразеологічного значення. Проте існує розбіжність поглядів на обсяг ФЗ та систематизацію його компонентів.

Ключові слова: внутрішня форма, компаративний фразеологізм, компаративність, порівняння, конотація, образність, фразеологічне значення.

Рассмотрены вопросы, связанные с определением категории сравнения с точки зрения множественности подходов к изучению этого феномена. Несмотря на большое количество работ по анализу категории сравнения, проблема остается нерешенной, поскольку на каждом этапе научного познания появляются новые аспекты её рассмотрения. В исследованиях природы самого явления компаративности, как и его лингвистического статуса, существует много противоречий, толкований, диа-

© А. В. Тарасова, 2015

метрально противоположных точек зрения языковедов, что обусловлено его объективной сложностью. Существуют различия взглядов на объем ФЗ и систематизацию компонентов. Процессу познания свойственен не только интеллектуальный (рациональный), но и эмоциональный характер. Диалектическое единство рационального и эмоционального в мышлении и языке непосредственно отражается в сигнификативно-денотативном компоненте, включающем предметно-логическую информацию, и в коннотативном компоненте, являющемся субъективным элементом значения. Если в лексическом значении главная роль принадлежит сигнификативному и денотативному элементам, то во фразеологическом значении коннотативный элемент выполняет намного более важную функцию, хотя и нельзя однозначно утверждать, что коннотация – доминантный елемент фразеологического значения. Сложность фразеологической семантики обусловлена внутренней формой, которая выполняет своеобразную и специфическую роль во фразеологической номинации ФЕ. Сравнения имеют большое значение при создании образной системы произведения и тем самым дают возможность передать читателю особенное видение мира, свойственное тексту, автору или персонажу. ФЕ имеют многокомпонентную структуру, включая денотативный, сигнификативный и коннотативный компоненты.

Ключевые слова: внутренняя форма, компаративный фразеологизм, компаративность, сравнение, коннотация, образность, фразеологическое значение.

The article deals with the definition of comparison / simile considering a variety of approaches towards the study of the given issue. A number of scientific works on the analysis of the category do not cover all the aspects. As a such, at every step of scientific development new facets of the issue appear. The objective complexity of the simile encounters contradictions and diametrically oppositional opinions of the linguists. Challenges encountered on interpretation / translation of phraseological units are caused by complexity of internal form. The latter plays a unique and specific role in phraseological nomination. Comparative phraseologisms are multi-structural units, composed of denotative, significative and connotative components. Cognition involves both intellectual and emotional processes. Dialectic unity of rational and emotional in consciousness and language is indispensably reflected by significative and denotative elements. While lexical meaning predominantly possesses significative and denotative elements, connotative element performs a vital function in phraseological meaning. However, it is hardly possible to state that connotation is the dominant element of phraseological meaning. Similes are of significant importance in creation of imagery of the literary work. Moreover, they enable transmitting to the readers a special world perception pertinent to a text, author or character. Background and etymological origins of most idioms is at best obscure. This is the reason why a study of differences between the idioms of English and Ukrainian is somewhat difficult. But it also makes the cases, where background, etymology and history are known, even more interesting, moreover the choice of this theme is caused by the small studying of this question in literature and linguistics. Exploring the interaction between culture and language, examining the cultural components of phraseological units and analysing from an areal and language-typological aspect and the communicational function of the information encoded in phraseological units is of great theoretical and practical significance. As phraseological units represent the national cultural worldview and mentality of peoples and nations, they play an important role in revealing variety of world map.

Keywords: comparison, comparative phraseologism, connotation, image, internal form, phraseological meaning, simile.

Складність лінгвістичної природи порівнянь зумовила появу різних, часто суперечливих думок щодо її структури. Актуальним для сьогодення є питання

стосовно визначення лінгвістичного статусу категорії порівняння, з'ясування його синтаксичної природи в узвичаєних традицією граматичних поняттях і термінах.

Мета – розглянути підходи до вивчення явища порівняння у працях вітчизняних та зарубіжних науковців з різних галузей знань (психології, філософії, літератури, лінгвістики), визначити термінологічний апарат складових КФО, розглянути семантичні і структурні особливості англійських компаративних фразеологізмів.

Об'єктом дослідження є англійські компаративні фразеологізми. Предмет дослідження – особливості компаративних фразеологізмів у галузі перекладознавства.

На думку літературознавців, «порівняння – це троп, який полягає в поясненні одного предмета через інший, подібний до нього, за допомогою компаративної зв'язки, тобто єднальних сполучників: як, мов, немов, наче, ніби та ін.» [4, с. 561].

Енциклопедія «Українська мова» містить дві статті з цієї теми: «Порівняльний зворот» І. Р. Вихованця [10, с. 467–468] та «Порівняння» Л. І. Мацько, де цей термін потрактовано у стилістичному аспекті як фігура мови, «що полягає в зображенні особи, предмета, явища чи дії через найхарактерніші ознаки, які є органічно властивими для інших [10, с. 469–470].

Словник лінгвістичних термінів тлумачить порівняльний зворот (порівняння) як «частину простого речення, що містить у собі порівняння і зв'язується з реченням за допомогою підрядного сполучника» [2, с.132].

Академічний тлумачний словник української мови містить таку статтю: Порівняння – лінгв. Слово або вислів, у якому називаються особа, предмет або явище, з якими порівнюється хто-, що-небудь. // літ. Засіб художньої образності, один з видів тропів, що полягає у зіставленні одного предмета або явища з іншим для того, щоб глибше розкрити, яскравіше змалювати його [9, с. 259].

Спираючись на засади семантичного синтаксису, Л. В. Прокопчук визначає поняття *порівняння, порівняльний зворот* як мовну одиницю, що «дає змогу об'єднати різноструктурні побудови в межах простого і складного речення, інтеграційним параметром яких виступає компаративна семантика» [7, с. 12].

Одним із найбільш дискусійних питань компаративної фразеології виступає питання про компонентний склад порівняльних фразеологізмів. Порівняння – це конструкція, яка складається з трьох елементів:

- І-го елемента – назви предмета, який порівнюється з другим предметом (предмет порівняння).
- ІІ-го елемента – назви предмета, з яким порівнюється перший предмет (порівняльна частина).
- ІІІ-го елемента – назви ознаки якості, дії, на яку спрямоване порівняння (основа порівняння).

У 1936 році Івор Армстронг Річардз [11] розробив термінологію для складових порівняння з акцентом на синтаксичному плані: те, що порівнюється – тенор; те, з чим порівнюється і якість чого взяте для порівняння – зв'язка, основа. Компоненти з'єднано в одне ціле за допомогою порівняльних сполучників **as, like –** в англійській; **як, мов, наче, неначе** – в українській мові. Ці слова називаються маркерами порівняння. Завдяки маркерам порівняння легко вирізнити у тексті.

Порівняльні фразеологізми – це, зазвичай, двокомпонентні структури. Перший компонент такої фразеологічної одиниці називає властивість чи якість, дію чи стан суб'єкта (особи і предмета). Другий компонент, його називають порів-

няльним компонентом, – це порівняльна група або порівняльне підрядне речення, яке вводиться сполучниками *як, мов, немов, наче, неначе* та ін.

Ускладненість фразеологічної семантики зумовлює внутрішня форма, яка відіграє своєрідну та специфічну роль у фразеологічній номінації ФО. Існують різні точки зору щодо сутності ВФ. Так, під внутрішньою формою розуміють семантичну мотивованість; «префразеологічний», логіко-семантичний аспект позначуваної ситуації, на базі якого виникає значення ФО; образну мотивацію семантичного зсуву, що пояснює напрям переосмислення; мотивуючий цілісний метафоричний образ; узагальнено-абстраговану ознаку того поняття або уявлення про денотат, яка формує певні фразеологічні конотації і забезпечує зв'язок між денотатом і конотацією ФО; структурно і значеннєво ускладнену «фразеологічну семему», що єднає прототип ФО з метафоричним вторинним знаком – фразеологічним зворотом і є результатом їх взаємодії; комплекс асоціацій, який виникає в процесі відображення предмета чи явища і складає образний корелят, що кладеться в основу найменування. Всі ці точки зору можна звести до таких: розуміння ВФ як образу, що є основою найменування ФО, і трактування ВФ як ланки, що зв'язує ФО і реальне значення її компонентів.

Більшість фразеологів розрізняють у семантичній структурі ФО три аспекти фразеологічного значення: **сигніфікативний, денотативний і конотативний** [1; 3; 5]. Обов'язковим компонентом семантичної структури ФО є денотативно-сигніфікативний. Під денотативним аспектом розуміють співвіднесеність ФО з предметом дійсності, який вона позначає, а під сигніфікативним аспектом – обсяг інформації, що її несе фразеологізм стосовно до елемента екстралінгвістичної дійсності. Спільною у багатьох лінгвістів є думка про те, що денотат ФО складніший, оскільки синтаксичною основою фразеологізму є вільне словосполучення або речення, денотатом якого є предметна ситуація.

Кожний компонент семантичної структури художніх порівнянь є носієм образності, під якою розуміють властивість художньо-поетичної мови передавати не лише логічну інформацію, а й таку, що підлягає чуттєвому сприйняттю, за допомогою системи словесних образів [6, с. 39]. Порівняння відіграють провідну роль у створенні образної системи твору і тим самим дають змогу передати читачам те особливе бачення світу, яке притаманне тексту, автору чи його персонажу.

Процес пізнання має не тільки інтелектуальний (раціональний), а й емоційний характер. Діалектична єдність раціонального та емоціонального в мисленні і мові безпосередньо відображається в сигніфікативно-денотативному компоненті, що містить предметно-логічну інформацію, і в конотативному компоненті, який є суб'єктивним елементом значення. Якщо у лексичному значенні головну роль відіграють сигніфікативний і денотативний елементи, то у фразеологічному значенні конотативний елемент виконує набагато важливішу функцію, хоча й не можна однозначно стверджувати, що конотація – домінантний елемент фразеологічного значення.

Осмислення конотації у різних школах і лінгвістичних напрямках є неоднозначним. Поняття «конотація» має широке тлумачення у сучасній лінгвістиці. Традиційно у структурі конотативного значення виділяють емотивний, експресивний (безоцінний, оцінний) та функціонально-стилістичний компоненти.

Оцінка виражає ціннісне ставлення суб'єкта до позначуваного. Емоційний компонент виражає ставлення суб'єкта до предмета і передає гаму різних емоцій. Оцінний та емоційний компоненти значення взаємопов'язані. Експресивність ви-

ступає мірою інтенсивності вираження емоційного значення. Функціонально-стилістичний компонент конотації свідчить про належність фразеологізму до того чи іншого стилю мовлення.

Образна основа компаративних ФО створює яскравість оцінного значення. Порівняння зазвичай являють собою ФО з яскраво вираженим оцінним значенням; як позитивним: працьовитість: *to work like a horse – працювати як віл*; покірливість: *like a lamb – немов ягня*, так і негативним: зверхність, пиха: *proud as a peacock – гордий як павич*; впертість: *as stubborn/ obstinate as a mule – впертий як осел*; хитрість: *cunning/sly as a fox – хитрий як лис*.

Характер оцінки залежить від семантики першого компонента: *(as) graceful as a swan – витончений, граціозний, як лебідь; (as) ugly as a scarecrow (as a sinner, as death, as sin) – страшний як смертний гріх, дуже страшний.*

В окремих випадках вирішальну роль відіграє семантика другого компонента, наприклад: *(as) hard as iron* – дуже суворий, жорстокий; *(as) hard as nails* – твердий; загартований; *(as) keen as a kite* – ревний, як шуліка, дуже ревний; *(as) keen as a razor-edge* – дуже гострий, проникливий, кмітливий.

У КФО взаємодіють два плани (номінація та компаративність), тому елементи пізнання та експресії в порівнянні перетинаються.

Під експресивністю розуміється інтенсифікована виразність, така соціально й психологічно мотивована властивість мовного знака (мовленнєвого елемента), яка деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає почуттєву напругу слухача / читача, тобто «резонанс, який виникає внаслідок накладання один на одного оцінної модальності, емотивності, а також стилістичного «забарвлення».

Спірним є питання «стирання» образності усталених порівнянь і часткова втрата експресії внаслідок їх тривалого вживання у мовленні. «Стирання» образності фразеологічних порівнянь не може бути з тієї причини, що семантика цих одиниць знаходиться у тісному зв'язку з їх образністю. «Стирання» образності та незначна втрата експресії при вживанні у мовленні є лише частковою, оскільки ці експресивні одиниці можуть втратити образність лише у результаті таких семантичних зрушень всередині фразеологізму, які зруйнують його основу. Поки основа порівняння зберігається, існує й КФО. Образ може бути для нас звичним, шаблонним, але він не зникає повністю, тим більше, що його часткове стирання створює і засіб, який дозволяє мові зберігати, розвивати й удосконалювати свою виразну силу. Таким засобом є створення фразеологічних синонімів, нових одиниць із тією ж семантикою, але утворених на основі порівняння з новим предметом / явищем об'єктивної дійсності.

Фразеологічні порівняння вживаються як експресивні одиниці, що конкурують із лексемами, а мірою експресивності є інтенсивність. Всі ФО більшою чи меншою мірою є інтенсифікаторами. Їхня інтенсифікативна функція базується насамперед на образності. Ця функція зумовлює вживання аналізованих одиниць у тексті для збільшення виражальної сили. КФО належать до підсилювальних фразеологізмів, фразеологічні інтенсифікатори – досить поширений засіб інтенсифікації висловлення (основною характеристикою фразеологічних інтенсифікаторів є їх цілісне інтенсифікативне значення). Особливістю усталених порівнянь є те, що інтенсифікативна функція є типовою саме для порівняльної частини. Образний компонент починає функціонувати як підсилювач і цим самим отримує інтенсифікативне значення, що є найвищим ступенем вияву ознаки.

Інтенсивність впливає на стилістичну маркованість усталених порівнянь. Адже з точки зору логіки інтенсивність є різновидом оцінки, яка може бути охарактеризована як із кількісного, так і з якісного боку. При цьому встановлюється два типи шкал: шкала кількісної оцінки (багато / мало), або інтенсивності, та шкала власне оцінки (добре / погано).

Визначення наявності елемента оцінки у структурі лексем є складним завданням, особливо в іронічних емоційно-оцінних порівняльних зворотах. Висока значимість конотативно-прагматичного аспекту у фразеологічній семантиці, на думку О. Д. Рахштейна, значною мірою пояснюється двоплановістю семантичної структури фразеологічної одиниці, побудованої на образному переосмисленні. При цьому конотативно-прагматичний аспект виступає як результат взаємодії обох планів у значенні фразеологізму – деактуалізованого предметно-логічного та актуального образно-переосмисленого.

Таким чином, ФЗ має багатокомпонентну структуру, яка включає денотативний, сигніфікативний та конотативний компоненти. Проте існує розбіжність поглядів на обсяг ФЗ та систематизацію його компонентів. Так, зокрема, окрім традиційних компонентів у структурі ФЗ Ю. П. Солодуб виділяє факультативний етнокультурний компонент, який відображає специфіку національного сприйняття об'єктів або фрагментів дійсності. Наявність у структурі ФЗ етнокультурного компонента зумовлена національною або ареальною специфікою фразеологічного образу.

В. М. Телія [8] виділяє у структурі ФЗ інформаційні блоки: блок інформації, на основі якого мовець вказує на типовий образ, співвідносить з ним. Цей компонент може бути названий денотатом. Денотація облігаторна для всіх типів значення, за винятком афективного. Решту інформаційних блоків дослідниця називає прагматично-орієнтованими, вони виражають ставлення мовця до референціонального аспекту значення. Ці відносини інтерпретуються як конотативні смисли, співзначення. Під конотацією вчена розуміє в цілому прагматично орієнтований компонент плану змісту мовних сутностей, який доповнює денотативний і граматичний їх зміст на основі відомостей, що співвідносяться з прагматичними чинниками різного роду, з асоціативно-фоновим (емпіричним, культурно-історичним), світоглядним знанням мовців про властивості позначуваної реалії або ситуації, із раціонально-оцінним або емоційно-оцінним (емотивним) ставленням до позначуваного, їз стилістичними регістрами, які характеризують умови мовлення або сферу мовної діяльності, соціальні відносини між учасниками мовлення.

У значенні фразеологізмів, крім смислових елементів ФЗ (предметно-логічний, денотативно-сигніфікативний зміст та конотація), виділяють семантичні елементи формального характеру, категоріально-граматичне значення ФО, граматичні ознаки словоформ і синтаксичної конструкції, що утворюють структурний каркас ФО.

Таким чином, більшість вчених погоджуються, що ФЗ має той же набір обов'язкових компонентів, що й лексичне значення – денотативний, сигніфікативний та конотативний, різниця полягає лише у відмінній специфічній ролі цих компонентів у складі ФЗ, зокрема у провідній ролі конотативного компонента та в ускладненій його структурі.

Бібліографічні посилання

1. **Зоривчак Р. П.** Фразеология писателя как проблема перевода (на материале переводов поэтических призведений Т. Г. Шевченко на английский язык) : дис… канд. филол. наук : 10.02.04 / Роксоляна Петровна Зоривчак. – К., 1976.
2. **Єрмоленко С. Я.** Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор; [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
3. **Кунин А. В.** Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – М., 1986. – 338 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. –752 с.
5. **Мізін К. І.** Компаративні фразеологічні одиниці сучасної німецької мови: шляхи утворення та ідеографія : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Костянтин Іванович Мізін. – К., 2003. – 237 с.
6. **Мороховский А. Н.** Стилистика английского языка / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева и др. – К., 1984. – 248 с.
7. **Прокопчук Л. В.** Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 / Людмила Володимирівна Прокопчук. – Вінниця, 2000. – 197 с.
8. **Телия В. Н.** Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки рус. культуры, 1996. – 286 с.
9. Тлумачний словник української мови: / за ред. В. С. Калашника. – 2-ге вид., випр. і доп. – Х. : Прапор, 2004. – 992 с.
10. Українська мова: Енциклопедія [редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Синто, 1993. – 192 с.
11. **Richards I. A.** Die Metapher / I. A. Richards // Theorie der Metapher. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996. – S. 185–195.

Надійшла до редколегії 05.11.2014 р.

УДК 811.161.1'42

К. Ю. Шевчик
Е. Ю. Шевчик
K. Yu. Shevchik

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО ТЕКСТУ
ПРАГМАТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОГО ТЕКСТА
PRAGMATIC ASPECTS OF POPULAR-SCIENCE TEXT

Метою статті є дослідження засобів впливу ініціатора у науково-популярній статті. Сформульована мета передбачає рішення таких завдань: виявити прагматичне значення мовного знаку та прагматичні аспекти тексту, визначити місце науково-популярної статті у газетно-публіцистичному стилі, розглянути засоби впливу ініціатора у статті. Прагматика вивчає властивості та відносини будь-якої знакової системи за допомогою невиразних засобів самої цієї знакової системи; до них відносять, наприклад, стилістичні характеристики мови, які обумовлюють найкраще («адекватне») сприйняття висловлювань, характеристики допустимої компресії

© K. Yu. Shevchik, 2015